

Pokrof

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

JAARGANG 55

NUMMER 3

MEI-JUNI-JULI 2008

- 3 De kerkmuziek wordt Roemeens** – Dan Sandu
- 6 'De zwakken steunen, de blijden bevestigen in hun vreugde'** – Interview met vader Georgios Perris
Leo van Leijzen
- 9 De Servisch-Orthodoxe Kerk en Katholieke Kerk** – Antun Čečatka
- 13 Petrus en Paulus: van heel de wereld** – Dolf Langerhuizen
- 15 Orthodoxen en Lutheranen in Estland** – Huub Vogelaar
- 18 De Oudgelovigen in Pskov** – Paul Baars

Russische tode Larissa omringd door twee Oudgelovige vrouwen, onder wie links op de foto haar grootmoeder Olimpiada Makarievan. (Foto: Paul Baars)

- 21 Korte berichten**
- 23 Liturgieagenda**

Voor u ligt het zomernummer van Pokrof. We hopen dat u er in het zonnetje, in uw tuin, op het balkon of ergens in Gods vrije natuur weer van kunt genieten. Alle artikelen nemen u in ieder geval in de geest alvast mee op reis.

Het eerste artikel vormt een vervolg op het artikel over Roemeense muziek in het vorige nummer. Na de wortels van de Roemeense muziek beschreven te hebben gaat Dan Sandu nu in op de verdere ontwikkeling die deze muziek heeft doorgemaakt tot vandaag de dag toe. Leo van Leijzen interviewde vader Georgios Perris, priester in de Grieks-orthodoxe parochie van Utrecht. Hij staat stil bij de mooie en moeilijke kanten van het pastoraat onder de Grieks-orthodoxen in Nederland. De oecumenisch theoloog Antun Čečatka uit Kroatië evalueert de verhouding tussen de Servisch-orthodoxe Kerk en de Rooms-katholieke Kerk tijdens de oorlog in de jaren '90, in een artikel dat later dit jaar gevolgd zal worden door andere artikelen met weer andere visies. In de meditatie verwijft Dolf Langerhuizen bij Petrus en Paulus. Wat verbindt deze zo verschillende personen met elkaar? Huub Vogelaar neemt u mee op reis naar Estland. Hij bericht over het kerkelijk leven daar en over het oecumenisch klimaat en de resultaten die dit heeft opgeleverd. Tot slot vertelt Paul Baars over de Oudgelovigen in Pskov, met wie hij al jaren vanuit de stedenband Nijmegen-Pskov contacten onderhoudt.

Redactie Pokrof

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Redactie: Dolf Langerhuizen, Griet van Eerde (samenredend hoofdredacteur), Jacobien van Keulen, Dolf Langerhuizen, Leo van Leijzen (redactiesecretariaat), Hilde Marie van den Berg, Huub Vogelaar

Administratie en redactiesecretariaat: Katholieke Vereniging voor Oecumene, Gelezen 10, 5271 DK 't Hertogenbosch, tel. 073-6136471, e-mail: secretariaat@oecumene.nl internet: <http://www.oecumene.nl>

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor foto's en tekeningen (ook voor foto's) en het onderschrijven voor mogelijke anekdotes en aankondigingen van liturgieën en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ongepubliceerde berichten te kopiëren of niet te plaatsen.

Opzeggingen dienen voor 1 december in 't Hertogenbosch te geschieden, anders wordt men verantwoordelijk geacht te blijven. De abonnementsprijs is € 15,- per 56/59145 (ook voor overboeking vanuit bv. bankrekening: t.a.n. Tijdschrift Pokrof, 't Hertogenbosch, Staal België, 001-1309211-55, Rca-0811 n.v. 547. De website www.oecumene.nl is te bereiken op telefoonnummer 073-6136471. Drukkerij: Van St. Jans, Helmond.

Kunst en geloof doorheen de tijd 2

De kerkmuziek wordt Roemeens

Het Mirakoor van de Nicolaaskerk in Iași onder begeleiding van dr. Dan Sandu, links op de foto. (Foto: D. Sandu)

De Roemeense kerkmuziek is van een grote schoonheid. Met name de muzică psaltică, met haar traditionele Byzantijnse melodieën, heeft een groot impact op de luisteraar en de bidder. Dr Dan Sandu is Roemeens-orthodox priester en docent theologie aan de Theologische Faculteit in Iași, Noord-Oost-Roemenië. In zijn Nicolaaskerk zingt onder zijn verantwoordelijkheid het Mira-koor. Mannelijke en vrouwelijke zangers, die de muzică psaltică maar ook andere Roemeense kerkmuziek vertolken. Onderstaand artikel is het tweede en laatste in een reeks. In het eerste zagen we hoe de Roemeense kerkmuziek wortelt in de Orthodoxe kerkmuziek van Byzantium. Thans zien we hoe die kerkmuziek Roemeens is geworden.

In Roemenië lijkt de kerkmuziek al in de eerste eeuwen van het christendom te zijn doorgedrongen, in de periode dat het Roemeense volk geboren werd uit de vermenging van de plaatselijke bevolking en de Romeinse kolonisten. Van-

wege hun geografische ligging, namelijk in het oostelijk deel van Europa en dicht bij het Byzantijnse Rijk, schiepen de eerste Roemeense provincies economische, culturele en godsdienstige banden tussen het Byzantijnse oosten en het Latijnse westen. Een van de eerste bewijzen van kerkmuziek in dit gebied is een vierde-eeuws getuigenis, waar wordt verteld dat een lokale martelaar Sava van Buzău († 372) ‘psalmenzanger’ was. Uit dezelfde periode stamt de beroemde hymne ‘Te Deum’ (U prijzen wij, o God) van de hand van de plaatselijke bisschop Nicetas van Remesiana (4^e–5^e eeuw), een voorbeeld van mondeling overgeleverde kerkmuziek.

De Roemeense Orthodoxe spiritualiteit kent een gevarieerde en rijke productie van gewijde hymnen (de meeste van hen met bijbelse inhoud), zoals psalmen, hymnen aan de H. Maagd, gezangen van de hand van de eerste Byzantijnse hymnografen en componisten vanaf de 4e eeuw (zie het kader in deel 1, Pokrof 2008, 2, p 16) alsmede Byzantijnse hymnen door componisten van recenter datum (zie kader in dit artikel).

Van groot belang is dat de kerkmuziek de belangrijkste bron van de Roemeense eenheid is geweest, hét instrument tegen de ontbinding van de etnische identiteit; het Roemeens is de enige Latijnse taal in 'een oceaan van Slavische talen': Oekraïens, Bulgaars, Servisch en Russisch. Inderdaad adopteerden de Roemenen vanaf de 10e eeuw het Oud-Slavisch als de officiële taal voor internationale communicatie, maar hun kerkmuziek bleef de oriëntaalse Byzantijnse zang en hun volkstaal het Roe-meens. De eerste handschriften met Byzantijnse muziek in het Roemeens werden in de 17^e eeuw geschreven. Begin 18^e eeuw horen we over vieringen van de Liturgie die helemaal in het Roemeens zijn, en wel in Boekarest. In het bijzonder moet hier, naast andere scholen van Byzantijnse muziek, de school van Iași in 1756 genoemd worden, wanneer historische documenten vermelden dat er "een nieuwe professor Byzantijnse muziek was aangesteld". De eerste bron met muziekteksten uit diezelfde 18^e eeuw is *Een Roemeens Psaltisch*

Handboek (Boekarest, 1713) door Filotei Jipa. Deze 'psaltische muziek' onderging een hervorming in de 19^e eeuw. Deze hervorming was het initiatief van drie specialisten in Constantinopel, kopstukken in de kerkmuziek: metropoliët Chrysanthos, Gregorios Levites (de Leviet) en Georgios Hourmouzios Chartofylax. De hervorming van 1814 werd in Roemenië ingevoerd in 1816 en bevorderd in kloosters, in het bijzonder in het klooster van Putna, waar een bloeiende school van kerkmuziek werd gesticht.

Van Byzantijnse muziek naar koormuziek

Roemenië is een land van culturele syntheses. Dat geldt ook voor de kerkmuziek. De Byzantijnse bleef bestaan, maar voortaan 'levend onder één dak' met de renaissancistische koormuziek die zowel via de negentiende-eeuwse Frans georiënteerde intelligentsia als vanuit de

oostelijke Slavische wereld in Roemenië werd ingevoerd. De 19e eeuw is de periode dat de koormuziek op overweldigende wijze de Roemeense liturgie en kerkelijke cultuur binnendringt. Het was een tijd van zoeken naar de meest geëigende stijl. Immers, de muziek kon niet zondermeer worden ingevoerd. Ze moest niet alleen voldoen aan het mystieke gevoel, maar tevens aan een gevoeligheid voor cultuur en continuïteit binnen de plaatselijke traditie van Roemenië.

De nieuwe zang betrof niet de gewone diensten, maar gaf veeleer aan de zondagvieringen in kathedralen of grotere kerken een weidser en plechtiger gevoel. Echter, over het algemeen hebben Roemenen alleen kleine gezellige en intieme kerkjes gebouwd. Toen mettertijd de kerkelijke architectuur een ontwikkeling doormaakte en hierdoor grotere neoclassicistische en barokke kerkgebouwen verrezen, werden bij bepaalde gelegenheden de gespecialiseerde zangers vervangen door koren. Hierdoor ont-

stond een nieuwe trend: officiële kathedrale zang naast de plaatselijke monodische zang. De rol echter van de cantor veranderde niet: hij - noodzakelijkerwijs een 'hij' - bleef een van de weinigen die getraind waren om wegwijs te worden in de liturgische boeken, het oude alfabet te lezen en op Byzantijnse noten te zingen. Componisten die muziek schreven voor de hymnen, voelden zich genoodzaakt de monodie van de psaltische zang uit te buiten en deze te herschrijven voor kooruitvoering. Daarom is die invloed zo makkelijk aan hun creaties af te lezen. De hymnen van de H. Eucharistie zijn niet simpelweg overgeschreven van de Byzantijnse of Griekse melodieën, maar vormen authentieke composities van Roemeense componisten (zie kader). Zij gaven de algemene Byzantijnse zang een traditionele plaatselijke invloed. De Orthodoxe Kerk is altijd één van de weinige structuren geweest die traditionele

Voor Roemenië belangrijke componisten van kerkmuziek

- Filothei Jipa
- Ioan en Radu Duma Braşoveanul [= van Braşov]
- Naum Rimnicianul
- Iosif van Neamţ
- Mihalache Vlahul [= de Vlach]
- Nil Poponea
- Visarion 'de Hiëromonnik [= priestermonnik]' van Neamţ
- Macarie de Hiëromonnik (1775-1836)
- Anton Pann (1797-1854)
- Stefanache Popescu (1824-1910)
- Ion Popescu-Pasărea (1871-1943)
- Hiëromonnik Varlaam (1808-1894)
- Archimandriet Ghelasie van Basarabia [= Bessarabië, de huidige Republiek Moldova] († 1854)
- Neagu Ionescu (1837-1917)
- Nicolae Severeanu (1864-1941),
- Amfilohie Iordanescu (1870-1934)
- Anton Uncu (1909-1976)
- en vele anderen

muziek, zowel volksmuziek als gewijde muziek, aanmoedigden en bewaarden tegen de tendens in van velerlei moderne stijlen.

Kerkmuziek nu

In de tweede helft van de 20^e eeuw zien we dat de kerkmuziek opnieuw wordt herschreven. Dat betekende grotendeels het inkorten van lange en gecompliceerde formuleringen; men herschreef de tekst in lijn met de ontwikkeling van de gesproken taal. Muziekboeken met twee parallelle muzieknotaties, de Byzantijnse en de westerse, vormden een hulpmiddel om de oude muziek toegankelijk te maken voor alle mensen die er meer over wilden leren.

Recentelijk heeft de bestudering van de muziek in de Roemeens-orthodoxe Kerk beduidend aan belang gewonnen: er zijn op elk niveau muzieklessen op theologische opleidingen en de parochies moedigen jonge mensen aan om in hun vrije tijd aan de kerkzang deel te nemen, door plaatselijke parochiekoren op te richten of gewoon door tijdens de viering van de Liturgie te participeren aan de zingende gemeenschap.

De oude hymnen werden omgewerkt tot gezangen voor koren. Deze bewerkingen zijn vervaardigd door Roemeense componisten van ongeveer een eeuw geleden. Daarbij combineerden zij door de eeuwen heen ontwikkelde westerse muziektechnieken zoals harmonie en polyfonie (meerstemmigheid) met de oosterse muziekstijl. In deze laatste draagt de monodie van het acht tonen-systeem de hele semantische inhoud van de woorden in de liturgische gezangen. De bewerkingen bezitten een rijke en mooie melodielijn, die wordt ondersteund door eenvoudige harmonisering die het specifieke modale karakter van de monodie weet te treffen, terwijl de polyfonie duidelijk aanwezig is in de fijnzinnige interventies die voor de toehoorders de inhoud en de betekenis van de woorden bezielen, ondersteunen, vergroten of benadrukken.

Deze muzikale technieken zijn dienstbaar aan de gebeden en het religieuze gevoel die specifiek bij een bepaald liturgisch moment horen; muziek heeft daar de rol van bemiddelaar. De gewijde muziek leidt niet, door overdreven technieken, af van iemands godsdienstige gevoelens en stemmingen.

Populaire muziek met gewijde inspiratie

Zoals in veel culturen bestond er - naast de officiële ontwikkeling van kerkonderricht en kerkmuziek - bij de gelovigen de behoefte om buiten

de kerkmuren hun gevoelens bij gelegenheid van grote religieuze feesten te uiten. De Geboorte des Heren, Kerstmis, een algemeen feest voor héél de christenheid, was één van die indrukwekkende gelegenheden die een brede keur aan liederen voortbracht, gewijd aan het verlossingsgebeuren. Gods Zoon nam vlees aan en de vijandige houding waarmee de mensheid Hem ontving, inspireerde de gewone mensen tot een gevoel van medeleven dat op een wonderlijke wijze werd uitgedrukt in kerstliederen. Het is een speciaal genre waar Roemeense volksmuziek wordt gecombineerd met meer uitgewerkte Byzantijnse muziek. Het Jezuskind inspireerde de volkscultuur enerzijds tot vreugde om de redding van de mensheid en anderzijds tot zorg voor de hulpeloze Moeder. Het centraal stellen van de persoon, Jezus en Maria, is de typische karaktertrek van de Orthodoxe kerstliederen. Deze worden nog altijd uitgevoerd als een teken van communicatie en van dingen met elkaar delen. Men bezoekt elkaars huizen, wisselt goede wensen uit en verkondigt wat er gebeurde in Betlehem, toen Jezus werd geboren, of - met Pasen - in Jeruzalem, toen Hij opstond uit de doden.

Vaak maken mensen eenvoudige poëzie en muziek, die wijd en zijd is verspreid in de laatste vijftien jaar, toen de vrijheid van het woord en godsdienstvrijheid een brede verzameling aan kerkmuziek lieten opbloeien: die van degelijke mannenkoren ter bevordering van de authentieke Byzantijnse kerkzang van de laatste 400 jaar tot de eenvoudige composities van weinig onderlegde parochianen.

Zoals ik al zei, streeft de kerk ernaar om een nauwkeurige selectie te maken en moedigt ze haar lidmaten aan om de rijkdom van de oude Byzantijnse zang opnieuw te ontdekken en de juiste wijze van uitvoeren te beoefenen. Men wil op die manier de vrije markt-producten van volksvroomheid vermijden die ten gunste van een gekunstelde en emotionele zangwijze weinig of geen aandacht hebben voor de inhoud van de tekst. Gewijde muziek zingen is voor ons een van de meest verantwoordelijke handelingen: het gaat niet om genieten, maar om zich te verheugen over liefde, schoonheid en een gevoel voor eeuwigheid, deze te openbaren en met elkaar te delen.

Vader Dan Sandu

[Vertaald uit het Engels door redactie]

‘De zwakken steunen, de blijden bevestigen in hun vreugde’

De priesterlijke taak van vader Georgios Perris

Vader Georgios tijdens het wieroken.
(Foto: L. van Leijssen)

Kunt u iets over uzelf vertellen?

“Mijn naam is Georgios Perris en ik ben van Griekse afkomst, geboren in Athene. Ik ben geboren en getogen Orthodox. Op latere leeftijd ben ik priester geworden. Ik werd in 1999 in Brussel door aartsbisschop Panteleimon van België tot diaken gewijd. In 2001 werd ik tot priester gewijd en hier in Utrecht aangesteld. Ik ben getrouwd en heb twee zoons.

Ik heb in Griekenland mijn vrouw ontmoet en me in 1982 in België gevestigd om met haar samen te zijn.”

Wat was uw beroep voordat u diaken werd?

“Ik was van beroep bontwerker. Ik heb het vak om bontmantels te maken geleerd in New York.”

Zo...

“Ja,” zegt vader Georgios lachend, “ik ben een moderne Odysseus, mag ik wel zeggen.”

De Grieks-orthodoxe kerk van Utrecht staat aan de Springweg, hartje stad. De priester en zijn vrouw, die uit België komt, wonen naast de kerk. Wanneer ik de kerk binnenkom, is er een doordeweekse vasten-dienst bezig. Er zijn Grieken, meest vrouwen, maar ook enkele mannen, een Nederlands echtpaar en een Libanese jongeman, alles bijeen enkele tientallen gelovigen. Na de dienst wordt koffie geserveerd met Griekse oliebolletjes, een typisch vastengerecht. De priester heeft inmiddels plaats genomen aan zijn bureautje. Na verloop van tijd zegt hij goedlachs: “Deze meneer komt mij een interview afnemen”. De mensen vertrekken al keuvelend.

Wat betekent Orthodox zijn voor u?

“Orthodoxie is voor mij de weg om God te ontmoeten en met Hem een relatie aan te gaan.”

Dat is heel uw leven belangrijk geweest?

“Nee. Ik ben als kind na mijn geboorte opgenomen in de kerk. Op de leeftijd van veertien, vijftien jaar begon ik de wereld te ontdekken. ‘Wie ben ik?’ Kreeg ook twijfels of God bestaat. Ik ben ook weg geweest van de kerk. Ik heb geprobeerd op eigen kracht in het leven te staan en zo de wereld te veroveren. En ik ben gevallen, en zo ben ik terug naar de kerk gegaan. Ik heb de wereld van de kerk gezien en die van buiten de kerk, en heb besloten terug te keren naar de kerk en zó God te bereiken.”

Hebt u een Orthodoxe lievelingsschrijver?

“Ja, Christos Yannaras, een filosoof van zijn vak, maar hij heeft ook theologie gestudeerd. Hij is een Griek en schrijft in mijn taal, die ik

voor 100 procent versta. Ik zocht antwoord op mijn vragen bij andere auteurs, maar vond het niet. Bij Yannaras vond ik het perfecte antwoord.”

Kunt u een voorbeeld geven?

“Ja: geloof is relatie. Geloof in God is als naar de markt gaan om iets te kopen zonder te betalen. Je krijgt het omdat je geloof hebt. Je hebt vrouwen in God. Wat God zegt, doet Hij ook. Christus zegt: ‘Ik ben jullie broer’, en Hij is het ook: Hij heeft ons de volle waarheid over zijn Vader gegeven. Bij Yannaras heb ik een deur gevonden, geopend voor de weg naar God.”

Wanneer en hoe bent u priester geworden?

“Dat is moeilijk in woorden uit te drukken. Ik was *psaltis* (= voorzanger). Ik vocht wat met mezelf; ik was er niet uit of mijn plaats op het koorgestoelte was. Toen ik daar zo stond, viel mijn oog op het altaar. ‘Misschien moet ik daar zijn’, schoot door mij heen, ‘misschien moet ik priester worden’. Ik ging naar de aartsbisschop: ‘Ik denk dat ik priester wil worden’. Op die manier begon het.”

U hebt toen een opleiding gedaan?

“Ja, de aartsbisschop stuurde mij naar een theologie-opleiding: het schriftelijke programma in het Engels van Saint-Serge in Parijs.”

Kunt u iets vertellen over uw parochie in Utrecht?

“De parochie is opgericht in 1986. De Griekse gemeenschap in Utrecht bestaat sinds 1962, 1963, toen de eerste economische emigranten uit Griekenland naar Nederland kwamen. In die tijd hebben we kerkgebouwen gehuurd van katholieken, protestanten of oud-katholieken. In 1986 heeft de kerk dit gebouw gekocht. Hier was een school van de nonnekes. Wij kochten de gymzaal en de ‘economaat’ (Vlaams: ruimte van de beheerder) hierboven. Om de kerkruimte te formeren is alles uit Griekenland gehaald.”

Over hoeveel mensen gaat het?

“Bij deze parochie is dat moeilijk te zeggen... Tussen de twee- à drieduizend mensen. In Nederland zijn twee Griekse parochies: Rotterdam en Utrecht. Nederland is in tweeën gedeeld. De zeekant hoort bij Rotterdam, en het binnenland, van Groningen tot Maastricht, bij Utrecht.”

“Het is begonnen als een zuiver Griekse

parochie, maar met de tijd zijn de dingen veranderd. In 2008 groeit de vierde generatie op. Onze kinderen en kleinkinderen groeien op in de Nederlandse maatschappij; ze zijn getrouwd met Nederlanders. Nu kent de parochie Grieken, Nederlanders, Russen, Roemenen en Libanezen. We zijn echt een ‘oecumenische’ - in de zin van: internationale - gemeenschap.”

Zijn er stukken in de liturgie in het Nederlands?

“Er was een poging om Nederlands en Grieks te mengen. Maar omdat de Nederlandstalige Orthodoxe liturgie is gebaseerd op de Slavische muziek en de Griekse op de Byzantijnse melodieën, is mengen moeilijk. We proberen of zuiver Griekse diensten te vieren, of alles in het Nederlands met de Slavische melodieën, één keer per maand. En als ze meer aanvragen, doen we het vaker.”

Komen er Grieken in de Nederlandstalige diensten?

“Nee, helaas. Speciaal de eerste generatie niet..., ze zijn niet geïntegreerd in de Nederlandse samenleving. Ze hebben het gevoel dat als je de diensten niet in het Grieks houdt, mét de taal ook de godsdienst wordt weggenomen; ze verliezen hun houvast dan. Ze weten dat de kinderen het Grieks niet goed begrijpen en daarom niet zo vaak naar de kerk komen, maar ze willen het niet veranderen. Dat is de tragiek van de wisseling der generaties.”

Komen er jonge Grieken bij die Nederlandstalige diensten?

Vader Gheoghios nuanceert zijn aanvankelijke antwoord. “Bij de Nederlandstalige diensten komen jonge Grieken die geen Grieks verstaan. Twaalf à vijftien mensen, onder wie deze jongeren. Griekse jongeren krijgen er plezier in, omdat ze alles verstaan en Nederlands met elkaar kunnen spreken.”

Wat doet u zoal als parochiepriester?

“De belangrijkste taak is de offers, de gaven van de mensen aan God te geven en de gaven van God aan de mensen: de Communie. Verder het pastorale werk. De parochie is een familie. Als de vader moet ik zorgen voor mijn gezinsleden, voor mijn kinderen: de zwakken steunen, de zieken begeleiden en de blijden bevestigen in hun vreugde en (vader Georgios lacht) mijn kudde beschermen tegen de wolven...! Ik ben ervan overtuigd dat de duivel de kerk hier op aarde kapot wil maken. Hij gebruikt mensen

hiervoor... Als ik zie dat mensen, bewust of onbewust, de kerk willen beschadigen, dan moet ik haar verdedigen.”

U moet het land doorreizen?

“Ja, veel.” Vader Gheorgios noemt de plaatsen: Groningen, Asten, Tilburg, Nijmegen en nog zovele andere plaatsten waar hij door de jaren heen voorgegaan is in diensten. “De Grieken zijn verspreid over heel Nederland; in elk dorp zijn één of twee Griekse restaurants. Ze hebben graag de priester op bezoek. Eén keer per jaar bezoek ik ze dan. Ik leg ook bezoeken af in de ziekenhuizen en in de gevangenissen. Ik heb opdracht van de aartsbisschop om de mensen in de gevangenissen te bezoeken en te steunen, en voor hen te bidden.”

Wat zijn de mooie en wat de moeilijke zaken waar u als parochiepriester mee te maken hebt?

“De mooie dingen zijn..., het is moeilijk te zeggen. Het mooiste van alles vind ik dat de heilige Geest deze parochie behoedt en bijeenhoudt. Het komt niet door de moeite die de bisschop

Vader Georgios in de Grieks-orthodoxe kerk te Utrecht.
(Foto: L. van Leijsen)

zich getroost, of de priesters of de mensen. Wij zijn door de moeilijke periode heengegaan. De heilige Geest behoudt ons; zonder dat zouden we niet meer bestaan.

Het moeilijkste is de vrijheid. Men komt naar de kerk: ‘God, ik zoek gezondheid!’. Waarom? Om hard te kunnen werken, veel geld te verdienen en zijn plannen te realiseren. Als de plannen niet uitkomen en de gezondheid niet goed is, komen ze naar de kerk: ‘God, help mij!’ De mensen maken de vrije keuze hun weg te volgen, maar als dat misloopt, gaan ze *panikeren*. Ze vragen zich af: ‘Waarom, God?’. Ze denken dat ze gestraft worden, of dat God niet van ons houdt, of niet naar ons luistert, of dat het is vanwege onze zonden. Dat is allemaal niet juist! Vanaf het begin in het paradijs kreeg de mens van God de vrijheid. Mensen maken misbruik van die vrijheid. Dat is ook hier in deze parochie het grootste probleem.”

Hoe is de verhouding met de andere christelijke kerken in Utrecht?

“Het samenleven is heel goed. Wij zijn hier een kleine kerk; mijn kerk participeert niet overal in vergaderingen en zo. Maar er is broederschap, begrip; met de katholieken, protestanten en oud-katholieken hebben we een broederlijke relatie!”

Wat verwacht u van de Nederlandse kerken?

“Nederland hoort bij de EU. De politiek loopt voor eenheid; de kerk moet ook voor eenheid gaan. In een verenigd Europa kun je eigenlijk geen verschillende kerk hebben. De mensen in Europa willen eenheid. Ik verwacht van de kerken dat ze één zijn. Eenheid in verscheidenheid! We praten over de éne Jezus Christus!”

Staat u er voor open dat uw parochie een plek zou kunnen zijn waar Nederlandse zogeheten autochtone christenen de Orthodoxie beter leren kennen?

“Ja, de deuren van de kerk staan open voor iedereen. Christus heeft allen geroepen tot eenheid. De kerk is er niet alleen voor de Grieken, voor de Orthodoxen, maar voor iedereen. De kerk is een stadium van oefening. Paulus zegt: ‘We moeten de goede strijd strijden’ (vgl II Tim 4: 7). Dat is kerk. De kerk moet iedereen de mogelijkheid geven de goede strijd te strijden.”

Leo van Leijsen

De Servisch-Orthodoxe en Katholieke Kerk tijdens en na de oorlog in Kroatië

In het voormalige Joegoslavië waren door de oorlogen in de jaren '90 de toch al broze oecumenische verhoudingen onder druk komen te staan, met name tussen de Servisch-orthodoxe Kerk en de Rooms-katholieke Kerk. In onderstaand artikel geeft de rooms-katholieke oecumenicus uit Kroatië, Antun Čečatka, zijn persoonlijke visie op de verhouding tussen die laatste twee. Dit artikel loopt vooruit op een special over Servië en de Orthodoxie in Pokrof 2008, 5. Daarin zal ook de Servisch-orthodoxe positie worden belicht.

Het is bijna onmogelijk kort uiteen te zetten hoe de Servisch-orthodoxe Kerk zich opstelde tijdens de voorbereiding en uitvoering van de Servische veroveringsoorlog tegen Kroatië eind vorige eeuw. Daarbij moeten we ook aandacht besteden aan de opstelling van de Katholieke Kerk, en aan de oecumenische houding en activiteiten van beide kerken. Het is een gecompliceerd en heel gevoelig onderwerp. Een belangrijk punt is dat de Orthodoxie een intense verbinding van lotsverbondenheid ervaart tussen het religi-

Antun Čečatka, uiterst rechts op de foto, samen met enkele Orthodoxe bisschoppen in afwachting van het bezoek van paus Johannes Paulus II in Kroatië in 2003. [Foto: Archief A.Čečatka]

euze en het nationale. De Orthodoxie maakt geen scherp onderscheid tussen kerk en staat, geloof en politiek, zoals in principe het katholieke westen doet. Daarom zou eerder een gelovige van de Servisch-orthodoxe Kerk over dit onderwerp moeten schrijven. Welnu, deze manier kan ook nuttig zijn. Hoewel dit artikel niet volledig kan zijn, probeert het op een objectieve manier de kerkelijke stemming en interkerkelijke verhoudingen tussen de beide kerken te beschrijven met het doel bij te dragen aan een opgewektere oecumenische atmosfeer – zonder daarbij de waarheid te ontwijken, te verdraaien of geweld aan te doen.

De politieke veranderingen in Oost-Europa waren een voorbode voor het uiteenvallen van Joegoslavië. Twee duidelijk tegengestelde doelen traden aan het licht: het Kroatische volk, streefde, als andere volken, naar een onafhankelijke staat; Servië wilde zijn grenzen uitbreiden naar alle gebieden in de andere republieken waar

Serviërs woonden, zelfs door etnische zuiveringen. De Katholieke Kerk behartigde de legitieme doelen van het Kroatische volk, de Servisch-orthodoxe Kerk steunde de genoemde doelen van Servië.

Rol Katholieke Kerk

Tijdens de communistische periode was de Katholieke Kerk voortdurend een steun voor de nationale en culturele eenheid en identiteit van het Kroatische volk. De kerk steunde het Kroatische volk toen het zich voorjaar 1990 uit de Joegoslavische federatie wilde losmaken en een soevereine staat vormen. Toen de veroveringsoorlog in 1991 dreigde uit te breken, wees de Katholieke Kerk op de duidelijke band tussen de communistische ideologie, het groot-Servisch streven en de militaire macht. De Kerk steunde het recht van het Kroatische volk zich te verdedigen tegen de interne onwettige Servische opstand en de externe agressie. Tijdens de oorlog hebben de bisschoppen zich vastbesloten uitgesproken voor het respecteren van oorlogsethiek en het internationaal recht. Ze hebben de partijen opgeroepen het geweld te staken en langs vreedzame weg en dialoog de conflicten op te lossen en tot een rechtvaardige vrede te komen. Ze hebben opgeroepen tot verzoening, vergeving en gebed. Verder hebben de bisschoppen zich sterk gemaakt voor de onschendbaarheid van personen en eigendommen en de veroveringspolitiek, de genocide en de etnische zuiveringen veroordeeld. De indruk bestond hier dat deze politiek zelfs werd gesteund. De VN-inspanningen hadden geen resultaat en ieder spreken over mensenrechten, internationaal recht en conventies leek in dit deel van Europa elke betekenis te verliezen. Daarom vonden de bisschoppen het legitiem en moreel verantwoord dat Kroatië de veroverde gebieden bevrijdde zodat verdrevenen en vluchtelingen konden terugkeren naar hun huizen en opdat eigendomskwesaties met betrekking tot degenen die onvrijwillig huis en haard verlaten hadden, langs de weg van politiek overleg volgens het principe van rechtvaardigheid kunnen worden opgelost. Dat had met name betrekking op een groot deel van de Servische bevolking, die – ondanks de oproepen van de Kroatische autoriteiten om te blijven en de verzekering dat hun persoonlijke en burgerrechten gewaarborgd zouden worden en hun bezit ongeschonden zou blijven –, daartoe opgeroepen door de Servisch-orthodoxe Kerk en op bevel van de Servische

generaal Milan Mrkšić toch uit Kroatië weggegaan waren.

Toen de agressie op zijn hoogtepunt was, wees kardinaal Kuharić op de liefde voor God, de naaste en het vaderland als de beste weg naar vrede. De genoemde vaderlandsliefde mag niet racistisch, imperialistisch of chauvinistisch zijn, maar christelijk. Zij behelst ook het recht en de plicht om de vrijheid en de vrede te verdedigen, de rechtsstaat, de menselijke waardigheid en het eigendom te respecteren en sluit haat en wraak uit. “Als mijn vijand mij kwaad doet, zal ik hem niet met kwaad vergelden, als mijn vijand mijn huis in brand gestoken heeft, zal ik het zijne niet in brand steken! Als hij mijn kerk heeft verwoest, zal ik de zijne niet raken, integendeel, ik zal hem beschermen...”

De bisschoppen bemoedigden de gelovigen en burgers om vol te houden in de ellende. Na de beëindiging van het oorlogsgevaar hebben ze hen opgeroepen terug te keren naar hun huizen en zich in te zetten voor de wederopbouw van het land. Priesters en religieuzen, werkzaam voor verzoening tussen de volkeren in Kroatië en Bosnië en Herzegovina, hebben de gelovigen daar voortdurend in gesteund.

Rol Servisch-orthodoxe Kerk

In de teksten met betrekking tot de houding van de Servisch-orthodoxe Kerk voorafgaande en ten tijde van de Servische agressie tegen Kroatië vindt men enigszins andere accenten. Vanaf de tweede helft van de jaren tachtig vond er in de Republiek Servië een toenadering plaats tussen de Servisch-orthodoxe Kerk, de politieke macht en de intellectuele, literaire en wetenschappelijke elite. De kerk heeft er ten tijde van de 600-jarige herdenking van de tragische Slag op het Merelveld (Kosovo polje) aan bijgedragen om het streven en het idee van een groot en hemels Servië aan het begin van de jaren negentig aan te scherpen en om te vormen tot een politiek-culturele imperatief: de vereniging van alle gebieden buiten Servië met het moederland. Door het Servisch messianisme te voeden met de cultus van de H. Sava en de mythe van de Slag op het Merelveld, verwierf de kerk een belangrijke rol in de Servische samenleving en ondersteunde daarbij de groeiende agressieve neigingen van de politieke elite. Dit zou fatale gevolgen hebben voor de niet-Servische volkeren in het toenmalige Joegoslavië.

Samen met deze elite heeft de kerk geleidelijk het motief en de reden voor de rechtvaardiging

van de agressie tegen Kroatië opgebouwd: alles moet worden gedaan om een nieuw lijden van het Servische volk zoals in 1941-1945 te voorkomen. In dat verband nam de Synode van de Servisch-orthodoxe Kerk in 1990 en 1991 een aantal suggestieve besluiten ten behoeve van een waardige, bijna dramatische herdenking van de Servische slachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog. In het kader van de viering van het feest van de H. Sava in 1991 werd een gebedsdienst gehouden om de Servische slachtoffers van 50 jaar geleden te herdenken. De gebedsdienst verbond de deelnemers welbewust religieus, cultureel, nationaal, psychologisch, visueel en emotioneel met slachtoffers uit het verleden, die historisch verbonden werden met mogelijk nieuw onheil voor de Servische bevolking in Kroatië. Zo werden verleden en heden religieus met elkaar verbonden en werd het collectieve toebehoren van de Servische bevolking, waar ze zich ook maar bevindt, versterkt. Tegelijkertijd werd het bewustzijn van

een dreigend gevaar van onheil en dood uitgedragen. Op grond daarvan werd het gerechtvaardigd geacht dit gevaar met alle mogelijke middelen tegen te gaan.

De Orthodoxe bisschoppen verklaarden officieel dat de nieuwe Kroatische staat in wezen fascistisch (*ustaška*) was. Vanwege het anti-Servische optreden van deze staat, was oorlog een onvermijdelijke noodzaak. De nieuwe bedreiging in die staat werd groter geacht dan tijdens de Tweede Wereldoorlog toen het Servische volk een miljoen slachtoffers telde. Het Vaticaan en de moslims spannen samen om de Serviërs in de gebieden buiten Servië volledig te vernietigen. Hiermee werd een leugenachtige collectieve religieuze en nationale hysterie over de zogenaamde dreiging voor de Servische bevolking in de nieuwe democratische staat gewekt en gevoed. Omdat de politieke macht in Servië en de

Servische handlangers in Kroatië deze opvattingen publiekelijk en in de media uitdroegen, werd het gevoel van bedreiging geleidelijk omgevormd tot een roep om oorlog. Dat maakt begrijpelijk waarom de kerk en de autoriteiten in Servië welbewust de grote verwoesting en misdaden begaan in Kroatië verzwijgen of hun veroveringstocht noodzakelijk, bevrijdend of heldhaftig noemen. Deze omgekeerde interpretatie was een succesvolle rechtvaardiging van de eigen misdaden door middel van het leed en de misdaden die het Servische volk heeft ondergaan in Kroatië vijftig jaar geleden.

Uit alles blijkt dat de mythe van Kosovo en de interpretaties over het lijden van het Servische volk tijdens de Tweede Wereldoorlog de cultus van de H. Sava in de greep hebben genomen en de Servisch-orthodoxe Kerk in functie hebben geplaatst van de groot-Servische idee en het expansionisme. Hierdoor voerde vanaf eind jaren tachtig tot midden jaren negentig het nationale in de Servisch-orthodoxe Kerk de boventoon boven het religieuze, het politieke

boven het kerkelijke.

Verzoening, oecumenisch en interreligieus

Tijdens en na de oorlog hebben er diverse oecumenische en interreligieuze ontmoetingen plaatsgevonden. De eerste *oecumenische* ontmoeting vond plaats op 7 mei 1991 in Srijemski Karlovci in aanwezigheid van kardinaal Franjo Kuharić als hoofd van de Katholieke Kerk en patriarch Pavle als hoofd van de Servisch-orthodoxe Kerk. De waarde van deze bijeenkomst ligt vooral daarin dat hij heeft plaatsgevonden. In de gezamenlijke verklaring wordt uitgesproken dat juist in deze moeilijke tijd goede verhoudingen nodig zijn. De verantwoordelijke personen worden opgeroepen om te zorgen voor een rechtvaardige oplossing van de conflicten.

De meest bijzondere *interreligieuze* ontmoeting

Oecumenische en interreligieuze ontmoetingen

7 mei 1991, Srijemski Karlovci: kardinaal Franjo Kuharić (hoofd Katholieke Kerk) en patriarch Pavle (Servisch-orthodoxe Kerk).

24 augustus 1991, Slavonski Brod: Orthodoxe en katholieke bisschoppen o.l.v. patriarch en kardinaal

21 – 23 januari 1992, St.-Gallen: delegaties van beide kerken.

23 september 1992, Bossey: delegaties o.l.v. patriarch en kardinaal.

24 – 26 november 1992 Ermatingen am Untersee en Zürich: aartsbisschop Vinko Puljić van Sarajevo, patriarch Pavle en reis-ul-ulema Jakub Selimoski.

17 mei 1994 Sarajevo (luchthaven): Russische patriarch Aleksij II heeft ontmoeting met kardinaal Kuharić en patriarch Pavle; 18 mei bezoekt de katholieke delegatie reis-ul-ulema Mustafa Cerić die de bijeenkomst op de luchthaven niet wil bijwonen.

1993, twee bijeenkomsten in Pecuh respectievelijk Hildesheim: vertegenwoordigers van Kroatische bisschoppenconferentie, Servisch-orthodoxe Kerk en Duitse bisschoppenconferentie.

tussen vertegenwoordigers van de religieuze gemeenschappen in het voormalige Joegoslavië werd van 24 tot 26 november 1992 gehouden op initiatief van rabbijn Arthur Scheier uit New York en in samenwerking met de Zwitserse regering. De bijeenkomst vond plaats in Ermatingen am Untersee en in Zürich. De kerken werden vertegenwoordigd door de aartsbisschop van Sarajevo, Vinko Puljić, die kardinaal Kuharić verving, patriarch Pavle en reis-ul-ulema Jakub Selimoski.

Bovengenoemde ontmoetingen, georganiseerd op het hoogste niveau, laten zien dat de Katholieke Kerk in Kroatië en de Servisch-orthodoxe Kerk - alsook de Moslimgemeenschap - tijdens heel de oorlog en daarna met elkaar in gesprek zijn gebleven, dat ze zich hebben ingespannen voor een klimaat van verdraagzaamheid en tegelijkertijd getuigenis van de noodzaak en de mogelijkheid hebben gegeven dat samenleven toch mogelijk is.

Voortzetting van de afgelegde we toekomtsperspectief

Ondanks het feit dat de Servisch-orthodoxe Kerk een zeer negatief oordeel heeft over de Katholieke Kerk met betrekking tot de periode van vijftig jaar geleden en de recente periode en ondanks de negatieve beoordeling van de houding van de Servisch-orthodoxe Kerk tijdens de Servische agressie tegen Kroatië, moet men toch zeggen dat bovenstaande ontmoetingen aantonen dat de Servisch-orthodoxe Kerk op veel belangrijke oecumenische en interreligieuze ontmoetingen samenwerkte met de Katholieke Kerk. Behalve de ontmoetingen op hoog niveau, werkt ze ook samen op diocesaan en plaatselijk niveau met katholieken en met andere christenen. De Servisch-orthodoxe Kerk neemt deel aan de gebedsbijeenkomsten tijdens de Gebedsweek voor de Eenheid en bij andere gelegenheden.

Positieve impulsen en samenwerking zijn ook nodig in een tijd van vrede. Van de positieve rol van de Katholieke Kerk op catechetisch gebied getuigden vertegenwoordigers van de christelijke kerken en de Orthodoxe Kerk tijdens de ronde-tafelconferentie over het catechetisch onderwijs in de scholen in januari 2008. De interkerkelijke samenwerking ten behoeve van de bevordering van het geloofsleven wordt in oecumenische documenten als gewenst en positief beschouwd.

Ook in de Katholieke kerk in Kroatië zijn groe-

pen die kritisch staan ten opzichte van oecumene. Men twijfelt aan de mogelijkheid tot theologische dialoog met enkele kerkelijke gemeenschappen uit de Reformatie. Onder katholieken hoort men verwijten dat in de dialoog de Servisch-orthodoxe Kerk bevoordeeld wordt, die daar gebruik van zou kunnen maken. De tijd zal leren of die twijfels gerechtvaardigd zijn of een dwaling. Zeker, als het gaat over oecumenische ontmoetingen en dialoog bestaat er in de Katholieke Kerk een bepaalde mate van voorzichtigheid: men is er niet voor dat oecumenische ontmoetingen per se gehouden worden waar de voorwaarden er nog niet rijp voor zijn. Het is menselijk om te twijfelen, maar niet om in twijfels te volharden zonder een echt antwoord te zoeken.

Het is verheugend dat er tussen beide kerken weer een zekere samenwerking bestaat op academisch niveau. De laatste jaren is de gewoonte in ere hersteld dat delegaties van de Belgradose en Zagrebse theologische faculteit elkaar wederkerig bezoeken bij gelegenheid van de faculteitsdag.

Conclusie

Eenzijdige interpretaties van de historische feiten zijn voor niemand aanvaardbaar. Op het fundament van tegengestelde interpretaties van historische feiten, kun je moeilijk een gezamenlijke toekomst bouwen. Daardoor wordt ook de mogelijkheid van een dialoog tussen de kerken en een samenleven van volkeren bemoeilijkt. De interpretatie van de nationale geschiedenis moeten we overlaten aan historici, voor de interpretatie van vragen over geloof en kerk zijn theologen competent. Als christenen hebben we gemeenschappelijk het Woord Gods. In en door het Woord Gods moeten we proberen te komen tot een waarachtige dialoog en daar moeten we de fundamente vinden voor toenadering en gemeenschap.

Christenen behoren Christus toe. Verenigd in gebed kunnen gelovigen er veel toe bijdragen dat de kerken in Kroatië en in het Zuidoosten van Europa in denken en doen de beste weg vinden - tot eer van de Heilige Drieëenheid.

Dr. Antun Čečatka

Dr. Antun Čečatka doceert oecumenische theologie aan de Katholieke Theologische Faculteit in Djakovo

[Vertaald uit het Kroatisch en ingekort door redactie]

Petrus en Paulus: van heel de wereld

Ingetogen en stil, zo staan ze op de icoon, Petrus en Paulus.

Toch waren ze dat allerm minst. Wie waren zij eigenlijk, deze mannen? Hun namen worden in Oost en West vaak in de liturgie genoemd. We komen deze apostelen op ontelbare iconen tegen. Hier draagt Petrus de sleutels en Paulus het Boek.

Petrus ~ Als hun namen klinken, wordt Petrus meestal als eerste genoemd. Zijn eigenlijke naam was Simon, zoon van Jona en broer van Andreas. Net als zij, was Petrus visser van beroep. Via Andreas kwam deze eenvoudige, ongeletterde man in aanraking met Jezus van Nazaret. Bij een eerste ontmoeting noemt Jezus hem Kefas, wat 'steenrots' betekent. Het Latijn vertaalt dat als 'Petrus' en zo wordt hij door ons genoemd. Aanvankelijk bleef Petrus visser, later sloot hij zich aan bij de grotere groep die Jezus volgde. Nog later zou hij behoren tot de twaalf mannen die Jezus tot apostel koos. Onder die twaalf zou Petrus een belangrijke plaats gaan innemen. Dat blijkt uit het verslag van het zogeheten eerste Concilie in Jeruzalem (Hand. 15).

Petrus heeft het Evangelie verkondigd in Klein-Azië, Rome en Griekenland. Onder keizer Nero zou hij omstreeks het jaar 64 in Rome gekruisigd zijn. Een vrome legende vertelt dat hij stierf met het hoofd naar beneden, omdat hij zich onwaardig voelde op dezelfde manier te sterven als Jezus.

Paulus ~ Paulus heeft een heel andere levensloop gehad. Zijn eigenlijke naam was Saulus. Geboren in Tarsus (nu Zuidkust van Turkije), werd hij opgevoed door joodse ouders. Paulus was ook bekend met de Griekse taal en cultuur. In zijn jonge jaren was Paulus in Jeruzalem leerling van de schriftgeleerde Gamaliël. Paulus was een ontwikkeld man en fel tegenstander van de groeiende beweging rond Jezus. Toen hij op weg was naar Damascus, is hem iemand overkomen. Vanaf dat moment rekende Paulus zich tot de apostelen en verkondigde hij Christus onder de heidenen. Hij zou omstreeks het jaar 67 in Rome de marteldood gestorven zijn.

Petrus en Paulus ~ De Kerk viert vanaf de eerste eeuwen op 29 juni het leven en de dood van Petrus en Paulus. Interessant is dat zij samen op één dag gevierd worden. Waarom dat is, is niet geheel duidelijk. Ze zijn nogal verschillend. Beiden hebben een grote ontwikkeling in hun leven en geloof doorgemaakt. We kennen hen als gepassioneerde mensen en verschil van mening was hun niet vreemd; ze zijn elkaar ook in de haren gevlogen. Waarom dan toch die twee-eenheid? Zijn zij gezien als elkaar aanvullende vormen van het apostelambt? Gaat het om de enorme invloed die zij hebben gehad bij de verspreiding van het Evangelie? Of telt hun grote geloof, dat bij allebei ook momenten van ongelof heeft gekend? We weten het niet precies. Wat we met zekerheid kunnen zeggen, is dat beiden 'katholiek' waren in de oorspronkelijke betekenis van dat woord: Petrus en Paulus staan voor een wereldwijd christendom, zonder nationale of etnische begrenzungen.

Opvallend is dat de geschriften van het nieuwe Testament geen enkele melding maken van de dood van Petrus en Paulus. Hun heengaan werd kennelijk niet gezien als een gevaar voor het voortbestaan van de jonge Kerk. Ook al sterven de eerste leiders, de beloften aan hen gedaan blijven van kracht. Uiteindelijk gaat het niet om hen. Persoonsverheerlijking was de oude Kerk vreemd. Het gaat ook niet om opvolgers of plaatsvervangers van Jezus of de apostelen. Zij hebben slechts een verwijzende functie. Het gaat om het geloof in de levende Heer. Hij is en blijft het centrum, om Hem vormt zich de gemeenschap van de Kerk.

Petrus en Paulus waren heel verschillende mensen. Hun visie en geschriften hebben in alle verscheidenheid bijgedragen aan de rijkdom van de Kerk. Ingetogen en stil staan zij op de icoon, hun appèl aan ons is duidelijk. Verscheidenheid mag er zijn, is zelfs noodzakelijk, maar blijf van Oost tot West 'katholiek' in de oorspronkelijke en ware betekenis van dat woord.

Dolf Langerhuizen

**Gij, leiders van de apostelen
en leraren van heel de wereld,
smeekt de Heer van het heelal
om vrede voor de wereld
en om genade voor ons, mensen.**

[Troparion van 29 juni, feest van Petrus en Paulus, Byzantijnse liturgie,
uit: *Byzantijns Liturgikon*, Tilburg/Zagreb 1991]

Orthodoxen en Lutheranen in Estland

De Alexander Nevsky-kathedraal van de Estische Orthodoxe Kerk onder Moskou in Tallinn. (Foto: H. Vogelaar)

telijk geloof. Estland is (met Tsjechië) het meest gesecculariseerde land van Europa. De laatste schattingen komen tot een aantal van 240.000 christenen of ongeveer 18% van de bevolking.

De kerken

Volgens andere bronnen heeft de Evangelisch Lutherse Kerk 170.000 leden en is daarmee de grootste kerk.

Hiervan zijn er ongeveer 70.000 actief. Veel dominees staan in twee kerkelijke gemeentes of hebben een tweede baan naast het predikantschap om financieel te overleven.

De tweede grootste kerk is de Estlandse Orthodoxe Kerk (EOKPM), behorend bij het Patriarchaat van Moskou. Het aantal gelovigen wordt geschat tussen de 130.000 en 170.000. De geloofsgemeenschappen bevinden zich in de hoofdstad Tallinn en in het noordoosten van Estland. Naast de erediensten in het Russisch is er soms plaats voor

diensten in het Ests. Net als de Esten is een meerderheid van de Russisch-sprekenden niet-christelijk.

De derde kerk qua aantal met 18.000 gelovigen is de Estlandse Apostolische Orthodoxe Kerk (EAOK) welke erkend is door het Patriarchaat van Constantinopel. Deze kleine Orthodoxe autonome kerk heeft naast de kerkdiensten in het Estisch ook vieringen in het Russisch omdat 20% van haar aanhang die taal gebruikt.

Het houden van meertalige diensten geldt ook voor minderheidkerken als de rooms-katholieke, methodistische, baptisten of pentecostaalse kerken die niet uitkomen boven het aantal van 6000 leden. Het percentage praktiserende gelovigen ligt bij Orthodoxen (54%) hoger dan bij Lutheranen.

De Raad van Kerken

Sinds 1989 heeft Estland een Raad van Kerken

In juni 2007 maakte Huub Vogelaar een reis door Estland waar hij gesprekken voerde met vertegenwoordigers van kerken, theologische faculteiten en oecumenische organisaties over de recente oecumenische verhoudingen. Religieus gezien is Estland een fascinerend land, gekenmerkt door liberale godsdienstwetten, wijdverspreide secularisatie, religieus pluralisme, goede oecumenische verhoudingen én met elkaar twistende Orthodoxe kerken. In dit artikel komen de kerken, de oecumene en de banden tussen Lutheranen en (voornamelijk Estse) Orthodoxen aan de orde.

Ooit was Estland in meerderheid een luthers land, maar al 50 jaar hebben de meeste inwoners geen kerkelijke binding meer. Zeker de jongeren weten weinig van de Bijbel of het chris-

Feestelijke diploma-uitreiking aan theologiestudenten in Tartu, variërend van Luthers tot Estisch-orthodox (Foto: H. Vogelaar)

met thans 10 lidkerken. De twee Orthodoxe kerken zijn bij dit oecumenisch verband aangesloten. Patriarch Alexij II, de huidige leider van de Russische Orthodoxe kerk, groeide op in Estland en was een van de initiatiefnemers van de Raad. Na de onafhankelijkheid van Estland werd het lidmaatschap van de Raad van Kerken van beide Orthodoxe kerken enkele jaren opgeschort. Dit werd o.a. veroorzaakt door het uitblijven van een officiële erkenning van de EOKPM door de staat wat weer verband hield met het slepende conflict tussen beide Orthodoxe kerken over de vraag wie nu de erkende vertegenwoordiger was van de Orthodoxe kerk van voor de Tweede Wereldoorlog. Als een vorm van nationaal compromis maken beide Orthodoxe kerken deel uit van de Raad van Kerken. De Russische Orthodoxe kerk verhindert wel dat de EAOK zich kan aansluiten bij internationale oecumenische organisaties.

Het oecumenische klimaat in Estland is open en vriendschappelijk, maar de EOKPM is toch een buitenstaander. Ze stelt zich op in de marge van de oecumene ondanks de toezeggingen van Patriarch Alexij II om zich in te zetten voor het multiculturele Estland. Een voorbeeld uit 2007 is bijvoorbeeld het niet ingaan op een uitnodiging van het Academische Instituut van de Lutherse kerk om te participeren in een seminar over HIV, een vraagstuk dat uiteraard ook Russisch sprekende inwoners aangaat. De kleinere EAOK profileert zich wel als een loyale oecumenische partner.

Heel opmerkelijk is dat de seculiere regering de samenwerking tussen de kerken stimuleert en

de Raad van Kerken niet alleen financieel aanzienlijk ondersteunt maar ook de gezamenlijke kerken nadrukkelijk vraagt om publieke kwesties aan de orde te stellen die het dagelijkse maatschappelijk leven dreigen te ontwrichten. Regelmatig beklemtonen de presidenten van Estland of de regeringsleiders in het openbaar deze rol van de Raad van Kerken en zijn lidkerken. Iets wat ik in Nederland nog niet zo snel zie gebeuren.

Samenwerking Orthodoxen/Lutheranen

Een oecumenische Bijbelvertaling

In 1997 startte men een nieuwe oecumenische Bijbelvertaling in het Estisch met voor het eerst de deelname van Orthodoxe bijbelgeleerden en taalkundigen uit de EAOK. Voor een land waar de meeste mensen Bijbelverhalen amper of niet kennen is dit een wezenlijk oecumenische onderneming.

De start van een theologische dialoog

Het kerkelijk leven moest na bijna 50 jaar atheïstische propaganda en tegenwerking van de Sovjets opnieuw opgebouwd worden. Het duurde tot 2007 eer er een eerste theologische dialoog tot stand kwam tussen Lutheranen en Orthodoxen van de EAOK. Deze bilaterale gesprekken waren het initiatief van kerkleider Metropoliet Stephanos. Hij beklemtoonde dat de geloofsgemeenschappen in Estland moesten laten zien dat ze kerken waren en niet louter organisaties of NGO's die zich bezig hielden met praktische oecumene of religieuze en sociale thema's onder leiding van de Raad van Kerken. Hij stelde als onderwerpen voor 'De Eenheid van de Kerk' en 'De Natuur van de Kerk', in de verwachting zo een diepere eenheid te bereiken. Deze theoretische gesprekken vinden vanaf 2007 twee keer per jaar plaats. Het eerste onderwerp was 'Christologie als basis voor de ecclesiologie'. Volgens de Lutherse deelnemers waren de Orthodoxen verrast door de grote mate van theologische verwantschap.

Bovendien ijvert Metropoliet Stephanos voor een door alle kerken gedeelde maatschappijvisie voor het profane Estland. Hij beschouwt het als

cruciaal voor de toekomst van Estland en spreekt van “een grote noodzaak om als kerken samen te werken in een open seculiere samenleving”.

Met het Lutherse Academische Instituut in Tallinn zijn vergevorderde plannen ontwikkeld om daar de Orthodoxe priesteropleiding van de EOAK onder te brengen. Daarmee zouden de diploma's universitair erkend zijn. Al jaren functioneert Prof. Dr. Grigorijs Papatomas van het Orthodoxe Instituut Saint Serge in Parijs als gastdocent aan het Lutherse Academisch Instituut.

De EOAK doet mee aan de jaarlijkse Gebeds-

De huidige republiek Estland verkreeg in 1991 haar onafhankelijkheid na een periode van bijna 50 jaar Sovjet bezetting. De buurlanden van Estland zijn Letland en de Russische Federatie. Qua oppervlakte is Estland net iets groter dan Nederland. Het land is een van de drie Baltische staten, maar de Esten voelen zich nauwer verbonden met Scandinavië, Finland en Duitsland. Er zijn ongeveer 1,3 miljoen inwoners bestaande uit Esten (68%), Russen (26%), Oekraïners (2%), Witrusen (1%), Finnen (1%) en andere nationaliteiten. Een minderheid van 30% spreekt dus een Slavische taal. Het Estisch echter is net als het Fins een Fins-Oegrische taal. Minder dan de helft van de Slavische minderheid bezit het Estse staatsburgerschap. Op de drukke wegen rond het centrum van de hoofdstad Tallinn rijden opvallend veel personenauto's van het type SUV of 4WD. De economie 'boomt' elk jaar, in 2006 zelfs met ruim 11%. Het land bezit een uitgebreid netwerk voor mobiele telefonie en heeft uitstekende draadloze computerverbindingen. Niettemin zijn de levensomstandigheden nog laag vergeleken met West-Europese maatstaven. Estland behoort sinds 2004 tot de EU en de NAVO.

week voor de Eenheid. Het dilemma tussen het 'apart bidden voor elkaar' en 'gezamenlijk bidden met elkaar' speelt volgens metropoliet Stephanos niet voor zijn kerk, hoewel enkele van zijn priesters het samen bidden met andere tradities afwijzen.

Er is geen formele wederzijdse dooperkenning in Estland. In de praktijk wordt het doopsel tussen de EOAK en de andere tradities gewoon erkend. In de studentenstad Tartu in het zuidoosten van Estland bestaan er heel goede relaties tussen de voorgangers van bijna alle denominaties. Toch maakte een priester van de EOAK me duidelijk dat zijn band met collega's van de EOKPM voor hem meer inhield dan de amicale connecties met de pastores van andere kerken.

Reactie op rellen

In april 2007 braken er hevige rellen uit in Tallinn en enkele andere steden naar aanleiding van het overbrengen van het monument van de

Russische Bronzen Soldaat van het stadscentrum naar het militaire kerkhof. Het transporteren van het Sovjet gedenkteken riep niet alleen bij een deel van de etnische Russen in Estland maar ook bij inwoners van de Russische Federatie heftige emoties op. Deze ernstige situatie bracht etnische spanningen aan de oppervlakte tussen Esten en een deel van de Russisch-sprekenden. Velen hielden de bestaande vreedzame co-existentie tussen Esten en Russen in de jonge republiek synoniem voor een geslaagde integratie. Igor Prekup, priester van de EOKPM, verklaarde hierover evenwel: “De regering noemt het integratie, maar het is feitelijk assimilatie”. De verhitte toestand vroeg ook om een gezamenlijke reactie van de kerken. Begin mei gaven zij een *Verklaring over Vrede* uit, welke mede was ondertekend door Metropoliet Kornelius, leider van de EOKPM. Toch gaf hij daarnaast een eigen verklaring uit die het geweld afwees en waarin hij beklemtoonde dat velen onder het Sovjet regime geleden hadden. Tegelijkertijd benadrukte hij dat het protest tegen het verplaatsen van het monument van de Bronzen Soldaat gerechtvaardigd was.

Pas enige weken na de onlusten werden ook de stoffelijke resten van de bij het beeld van de Bronzen Soldaat begraven Sovjet soldaten overgebracht. Zowel de EOKPM als de Ambassade van de Russische Federatie liet hierbij verstek gaan. De oecumenische plechtigheid werd verricht door twee legeraalmoezeniers van de Lutherse kerk en de Estlandse Apostolische Orthodoxe kerk.

Integratie en pacificatie

Na de val van het communistisch bewind vervulde de EOKPM een belangrijke functie bij het scheppen van een nieuwe identiteit voor de Russisch-sprekenden. Bij het actuele vraagstuk van integratie en participatie van deze inwoners kan deze Orthodoxe kerk opnieuw een cruciale rol spelen. Ditmaal met het oog op zowel het binnenlandse welzijn van de hele bevolking als de pacificatie van de moeizame politieke verhoudingen tussen Estland en de Russische Federatie. Het is alleen de vraag of zij die vrijheid krijgt van de Russische Orthodoxe kerk.

Huub Vogelaar

Huub Vogelaar is onderzoeker bij Centrum IIMO in Utrecht en docent oecumenica in Brussel. Hij is tevens redactielid van Pokrof.

De Oudgelovigen in Pskov

Kerkvoogdes
Olimpiada
Makarievna
van de
Oudgelovigen
in Pskov.
(Foto: P.
Baars)

De stichting stedenband Nijmegen-Pskov bestaat dit jaar 20 jaar. De oecumenische werkgroep kerken, waarvan Paul Baars voorzitter is, heeft in die tijd vele kerkelijke contacten in de zusterstad opgebouwd. Via een van de tolken van de stichting, Larissa, die een Oudgelovige grootmoeder heeft, kwam Paul Baars met de Oudgelovigen in contact. Sinds 1997 bezoekt hij elk jaar de kerkvoogdes, Olimpiada Makarievna.

Tijdens een synode in 1666-1667 voerde de Russisch-orthodoxe patriarch Nikon een aantal aanpassingen door van de Kerkslavische vertalingen en van de rituelen aan de toen gangbare Griekse voorbeelden. Het meest gevoelig daarbij lag, dat het kruisteken voortaan anders geslagen moest worden. Velen accepteerden dit niet en gingen als Oudgelovigen hun eigen weg. De 'Nikonianen' hadden volgens hen de antichrist omarmd. Voor de Orthodoxen waren de Oudgelovigen scheurmakers (raskolniki). Deze harde woorden zijn in 1971 door de Russisch-orthodoxe Kerk teruggenomen. De relaties zijn daarna verbeterd. De Oudgelovigen van Pskov zijn 'priesterloos'.

Ze hebben geen hiërarchie en geen priesters. De *nastavnik* (leraar/voorganger) is de centrale figuur in hun kerkelijk leven. De *starost(a)* (kerkvoogd(es) en het kerkbestuur helpen hem. De Oudgelovigen zijn zwaar vervolgd. Tienduizenden werden verbannen of vermoord. Anderen doken onder of vluchten naar de afgelegen gebieden als Siberië, het Noorden of Moldavië. Daar leefden ze geïsoleerd. Ze dronken niet, werkten hard en kregen zo later succes in handel en nijverheid.

Geschiedenis van de Oudgelovigen in de regio en de stad Pskov

De grensregio van de regio Pskov en het Balticum was ook zo'n afgelegen regio, waarheen veel Oudgelovigen waren gevlucht. Een klooster bij het stadje Nevel was hun centrum, tot het in 1735 met militair geweld werd verwoest. Ook in de stad woonden Oudgelovigen. Ze bouwden in 1809 en 1823 twee gebedshuizen, schuilkerken, die buiten niet herkenbaar waren.

In 1843 volgde een nieuwe golf van repressie. Men sloot de gebedshuizen en nam de inventaris in beslag. Een deel van de Oudgelovigen werd met politiegeweld gedwongen naar de

Orthodoxe Kerk terug te keren. Ze mochten wel hun eigen ritus behouden. In 1878 kregen deze *Eengelovigen* een eigen kerk. Anderen werden verbannen of doken onder. Maar ze hielden veel sympathie bij de boerenbevolking. De Russisch-orthodoxe staatskerk ervoer hen daarom als bedreigend. In het archief vond ik lijsten uit de 19^e eeuw, waarop het aantal Oudgelovigen (en Rooms-katholieken) was geregistreerd, dat in elk dorp woonde. Later werd de sfeer toleranter. In 1905 kwam er godsdienstvrijheid. De Oudgelovigen beleefden toen een korte bloeiperiode. Ze bouwden een nieuw gebedshuis. De communisten sloten dit huis rond 1935, evenals alle kerken in de stad. De oude vrouwen die ik sprak, waren zeer open. "Wij hebben heel veel meegemaakt", verzuchtten ze. De Duitse bezetters gaven vanaf 1941 kerken terug aan de gelovigen. De Oudgelovigen kregen de kerk van Basilius 'op de heuvel'.

Na de oorlog wees Stalin Pskov aan als museumstad. De meeste oude kerken werden daarom gerestaureerd, vier bleven open. De Oudgelovigen kregen na lange onderhandelingen in 1947 de kerk van Nikolaas 'met de stenen omheining', waarvan ze nu nog gebruik maken.

Het leven van Makárij

Olimpiada's vader, Makárij, was de laatste nastavnik van Pskov. Hij begon in de kerk te zingen, toen hij 7 jaar oud was. De priesterloze Oudgelovigen kennen geen seminaries. Daarom leerde hij zijn ambt van een oudere nastavnik. Vroeger genoten ze geen 'wereldse' scholing. Ze legden zich uitsluitend op geeste-

lijk leven toe. Makárij had wel een beroep, meubelmaker. Na zijn militaire dienst ging hij op 33-jarige leeftijd dienen in het gebedshuis van Pskov als voorzanger, later als nastavnik. Hij gaf onderricht, leidde de diensten, las daarin de Apostel en het Evangelie en bediende de sacramenten: alleen de doop en de biecht. Huwelijken en begrafenissen konden ook door de starosta voltrokken worden.

Op het einde van de oorlog werd Makárij door de Sovjets gearresteerd en beschuldigd van collaboratie met de Duitsers. Hij antwoordde, dat hij alleen had gebeden. Zijn zoon had daarvoor getuigen gevonden, maar het hielp niet. Hij werd gemarteld en kreeg 12 jaar kamp. In 1958 kwam hij vrij en mocht terugkeren naar Pskov. Makárij gaf alles weg, wanneer iemand iets nodig had. Hij zei: "God heeft óns alles gegeven, dus moeten wij alles verder geven!" Hij is erg oud geworden. Hij bleef tot het laatst helder en stierf in 1987, 92 jaar oud. Olimpiada werd toen starosta. Ze heeft een in Rusland ongebruikelijke voornaam. De kerkelijke kalender bepaalt de naam, die de Oudgelovigen hun kinderen geven. Je krijgt de naam van een heilige, die op de 8ste dag na je geboorte gevierd wordt, tijdens de tempelgang, wanneer je ouders je voor het eerst naar de kerk brengen.

Na 1987: een moeilijke periode

Ik kwam voor het eerst in hun kerk in 1990. In Pskov mogen ook buitenstaanders de vieringen bijwonen. Ik moet achter in de kerk blijven staan. Ik kan niet zelf een kaars opsteken. Ik moet die aan iemand doorgeven, zodat die bij de iconen vóór in de kerk terecht komt. Omdat

er geen priester is, is er ook geen altaar. De kerk heeft daarom geen iconostase. De meeste, kostbare 17de eeuwse iconen hangen aan de achterwand van de apsis. Zonder nastavnik was men onthand. Twee keer per jaar kwam er een uit St. Petersburg. Er waren nog maar 30 praktiserende gelovigen. De koorleider, een vrouw van 83, was de enige die de oude eenstemmige 'znamenij raspev' (neumenzang) nog kende. Zij las

De Nicolaaskerk van de Oudgelovigen in Pskov. (Foto: P. Baars)

ook de Apostel en het Evangelie en als preek delen van heiligenlevens. Allemaal taken voor mannen, die de vrouwen van de gestorven mannen moesten overnemen. Maar lezen door vrouwen beschouwd men als een grote zonde. De anderen bidden daarom voor haar zielenheil.

Oudgelovigen mogen alleen met Oudgelovigen trouwen. Vroeger mochten ze zelfs niet in de huizen van andersdenkenden komen en niet met hen eten. Bij overtredingen wordt de hele familie gestraft. Ook Olimpiada werd gestraft, toen één van haar dochters met een niet-Oudgelovige trouwde. Ze mocht een tijd niet in de kerk komen en daarna een tijd alleen in het voorportaal. Olimpiada vindt deze regel te streng. Als de partner maar Oudgelovig wordt, is alles oké. Gevolg van de strenge regels en van de communistische onderdrukking was, dat bij de Oudgelovigen een sterke secularisatie heeft plaatsgevonden, ook binnen Olimpiada's familie. Hoewel ze een goede band met iedereen heeft, zit haar dat toch dwars.

Een nieuwe start

Geleidelijk ging het weer beter. Een student van de Pedagogische Hogeschool liet zich dopen en volgde in het Balticum een opleiding tot nastavnik. Olympiada leidt hem nu zelf verder op. Enkele mensen vonden de weg naar hun kerk terug, waaronder Olimpiada's thuiswonende dochter met haar (klein)kinderen. Op de grote feesten komen nu weer ruim 200 mensen. Anders dan Orthodoxen onthouden Oudgelovigen zich van politiek en uiterlijk vertoon. Lange tijd vond men een formele relatie met de staat zelfs niet nodig. Pas onlangs is de parochie geregistreerd om een renovatie van het gebouw mogelijk te maken.

De doorstart van de Oudgelovigen is voor een groot deel aan Olimpiada persoonlijk te danken. Ze weet veel en kan goed vertellen. Ze begrijpt, dat niet alle strenge regels meteen haalbaar zijn. "Soms komen er meisjes in de kerk kijken die niet helemaal gekleed zijn zoals het hoort. Dan worden de oude vrouwen boos. Ik zeg dan: ga niet meteen schelden, want dan komen ze nooit meer terug!" Ze bezoekt zieken, en bidt op verzoek 's nachts psalmen voor overledenen en zieken. Daarbij komen nog de urenlange vieringen, zaterdagavond, zondagochtend en op feestdagen. In de vastentijd zijn er nog extra vieringen.

Russen gaan naar mijn ervaring soepel met de

vastenregels om. Maar de Oudgelovigen doen er nog een schep bovenop. Tijdens de grote vasten onthouden ze zich niet alleen van vlees, vis, alcohol en zuivelproducten, maar ook van warme dranken en gekookte groenten. Voor gasten maakt men een uitzondering. Ondanks mijn protesten komt Olimpiada toch met een borreltje. Makárij vastte heel streng. De eerste week van de grote vasten at hij helemaal niets. Sinds haar inwonende familie weer praktiseert, kan ook Olimpiada de vastenregels met de familie weer volledig volgen.

Olimpiada is niet wereldvreemd. Ze heeft duidelijke meningen over wat er in de wereld gebeurt. Het kerkje heeft te lijden van hooligans. "Tegenwoordig voedt de straat de kinderen op", zegt ze. Ze heeft zelfs een mobiele telefoon. Ik probeerde haar uit te leggen hoe dat werkt. Nu het beter gaat, is ze zelfbewuster naar de Orthodoxe Kerk toe. Ze vindt hen slordig met de liturgische gebruiken. Veel Orthodoxen komen bij de Oudgelovigen het heilige water halen, omdat Orthodoxe parochies in de praktijk vaak gewoon kraanwater verkopen. Maar heilig water moet bronwater zijn en moet gezegend worden met wierook en bepaalde gebeden. Toch heeft ze ook enkele goede contacten in de Orthodoxe Kerk.

Larissa en ik zijn het eens: Olimpiada is een heilige. Maar we zijn het ook eens, dat wij het haar niet kunnen nadoen. Ze leeft zeer ascetisch. Maar het maakt haar niet somber. In tegendeel. Ze is vrolijk en voor iemand van 75 erg energiek. "Dat komt door de kracht van haar geloof", benadrukt Larissa, "het is alsof ik mijn oma weer opnieuw heb ontmoet".

Paul Baars

De kerk heeft een renovatie nodig. Het interieur is vervallen. Enkele van de zeventiende-eeuwse iconen zijn in Moskou gerestaureerd, maar nog lang niet allemaal. De Oudgelovigen zijn een minderheid. Ze krijgen geen steun en privileges van de overheid. De parochianen zijn arm, omdat de pensioenen laag zijn. De restauratie stagneert. De werkgroep Kerken van de stedenband Nijmegen-Pskov voert een kleine financiële actie voor deze restauratie:

Postbanknummer **8367414** t.n.v. de werkgroep Kerken SSNP, Nijmegen. Onder vermelding van 'Oudgelovige Nikolaaskerk Pskov'.

PAULUSJAAR 2008-2009 VAN START

Op 28 juni is het door paus Benedictus XVI ingestelde Paulusjaar van start gegaan. Het jaar zal gekenmerkt worden door zijn "oecumenische dimensie" omdat "de apostel van de heidenen, bijzonder toegewijd aan het brengen van het Goede Nieuws aan alle volkeren, zich bekommerde om de eenheid en harmonie van alle christenen". Paulusreizen, een reeds lang bestaande traditie onder met name Westerse christenen, worden in Turkije expliciet geplaatst binnen het kader van het Paulusjaar. Meer informatie over het Paulusjaar, zie: <http://www.annopolino.org/index.asp?lang=eng>

GEVECHT IN HEILIG GRAFKERK

Op de oosterse Palmzondag (20 april) kwam het tot regelrechte gevechten tussen Grieks-orthodoxe en Armeense geestelijken in de Heilig Grafkerk te Jeruzalem tijdens een Armeense palmprocessie. De Armeniërs hebben de westerse kalender en vieren Palmzondag, Pasen, Pinksteren etc. samen met de katholieken en protestanten. Alleen op de 'heilige' plaatsen in Israël en Palestina hanteren de Armeniërs de oosterse kalender, zodat daar de Armeense Palmzondag samenviel met die van de Grieks-orthodoxen. Aanleiding tot het gevecht was het oude liedje van de territoriale onenigheid in de Heilig Grafkerk: wie waar op welk moment mag staan en vooral niet mag staan. Een kort maar in zijn korthed niettemin beschamend beeldverslag van de vechtpartij vindt u op: <http://www.abc.net.au/news/stories/2008/04/21/2222351.htm> Achtergrondinformatie vindt u in Els van Diggele, Heilige Ruzies. Christenen in Israël, Athenaeum-

Polak & Van Gennep 2007, die ook een hoofdstuk aan de ruzies in de Heilig Grafkerk wijdt.

THEOFILOS III HERSTELT RUST IN PATRIARCHAAT

Drie jaar na zijn aanstelling als opvolger van Ireneüs I lijkt de nieuwe Grieks-orthodoxe patriarch van Jeruzalem Theofilos III sterk op weg de rust te herstellen in de Grieks-orthodoxe Kerk in het Heilige Land. De nieuwe patriarch, die kiest voor diplomatie in plaats van confrontatie, bepaalde dat eerder afgesloten akkoorden met Israël over het gebruik en de huur van gebouwen van kracht blijven. Hij bepaalt ook dat een eventuele nieuwe verkoop van gebouwen voortaan door de H. Synode dient te worden goedgekeurd. Anderzijds klagen Palestijnse orthodoxen dat hun Kerk te sterk door de Griekse priesters wordt beheerst. De patriarch kwam hen tegemoet door een Palestijnse woordvoerder aan te stellen en een Palestijn tot aartsbisschop te wijden. (Bron: Kerknet.be, 30 april)

METROPOLIET LAVR OVERLEDEN

Op 16 maart jl is metropoliet Lavr van de ROCOR (Russian Orthodox Church Outside Russia, de Russische Buitenland-kerk) op tachtigjarige leeftijd gestorven in Jordanville in het Oosten van de VS. Nog maar net een jaar geleden, 17 mei 2007, had metropoliet Lavr op Orthodox Hemelvaart in Moskou de hereniging ondertekend met het Russisch-orthodoxe patriarchaat van Moskou. Samen met patriarch Alexij II was hij in de Verlosserskathedraal voorgegaan in de Goddelijke Liturgie. De vereniging met Moskou en daarvoor de man zelf in de ROCOR die deze ondertekende, waren in bepaal-

de ultraconservatieve kringen van Russische emigrés niet onweersproken. Metropoliet Lavr was in 2001 de zieke leider van de ROCOR, metropoliet Vitaly, opgevolgd. Een groep was de oude metropoliet echter trouw gebleven, de zogeheten 'Vitalisten'. Toen in de aanloop naar mei 2007 de gesprekken met Moskou en binnen de ROCOR over hereniging gaande waren, voltrok zich een scheiding binnen de ROCOR. Een belangrijke minderheid ging niet mee in de hereniging. Onder hen de 'Vitalisten'. Maar ook de parochies van de ROCOR in Nederland schijnen, naar verluidt, niet in de eenheid te zijn meegegaan. Bisschop Agafangel van Odessa maakte zich tot spreekbuis van de tegenstanders en staat nu aan het hoofd van een belangrijke groep achterblijvers. In de Orthodoxie wordt iemands sterven tijdens de paasnacht als teken gezien dat de persoon in kwestie is gestorven in geur van heiligheid. Naar analogie hiervan werd er ook een bijzondere betekenis aan metropoliet Lavr's moment van sterven gehecht. Naar aanleiding van de dood van metropoliet Lavr kwam er op de website van de ROCOR in Nieuw-Zeeland een getuigenis van een ROCOR priester uit het Westen van de VS. Hij vertelt dat volgens de politie – metropoliet Lavr was dood gevonden – de leider van de ROCOR plaatselijke tijd tussen 2 en 3 's nachts gestorven moet zijn. Volgens deze priester een teken dat Lavr nog net was overleden op de Zondag van de Orthodoxie zelf, een bewijs van de rechtzinnigheid van de metropoliet. De gebeurtenissen lijken echter vatbaar voor uiteenlopende interpretaties, blijkbaar al naar gelang de posities die men inneemt. Op een internetsite verscheen een felle reactie van een duidelijke tegenstander van metropoliet Lavr,

die diens dood aan de vooravond van de Zondag van de Orthodoxie plaatste. Hij zag daar het teken in dat metropoliet Lavr juist niet waardig was bevonden aan die Zondag van de Orthodoxie te mogen deelnemen. Men bevindt zich hier feitelijk in de marge van de Orthodoxie, en aan beide zijden van de tweespalt blijkt onder sommigen een even sektarische als obscurantistische wind te waaien.

ARMEENSE AARTSBISSCHOP KRITISCH OVER EU-TOETREDING TURKIJE

Aartsbisschop Mesrob Krikorian van Wenen van de Armeense Apostolische Kerk bestempelt de Turkse toetreding tot de Europese Unie als ongepast en zelfs gevaarlijk. "Demografisch, cultureel en godsdienstig heeft Turkije nauwelijks een band met Europa. Door de toetreding van enkele miljoenen Turken via het EU-lidmaatschap en hun hoge geboorte-aantal dreigen

vooral kleine landen als Oostenrijk, België of Nederland in de verdrinking te komen." Aartsbisschop Krikorian wijst erop dat de Turkse overheid de christelijke kerken en joodse gemeenschap zou negeren en een juridische status zou weigeren. Dit laatste is overigens onwaar: vrijwel alle christelijke kerken hebben in Turkije wél een juridische status, maar met soms verregaande beperkingen.

(Bron: Kerknet.be, 25 april 2008)

'INSTANT-KERKGEBOUWEN' IN RUSLAND

De Russische Club van Orthodoxe Filantropisten, een non-profit organisatie die in 2003 werd opgericht, heeft een plan bedacht voor prefab houten kerkjes die in 24 uur gebouwd kunnen worden. Hoewel sommigen denigrerend spreken van McChurch, zullen volgens de krant Moscow Times de gemakkelijk te bouwen kerken naar verwachting voldoen in een drin-

gende behoefte: kerken voor woongebieden die gebouwd zijn in de Sovjetperiode. Er werden enorm veel grote woonblokken gebouwd, maar zonder kerken. De staat predikte immers officieel het atheïsme. Volgens vader Vladimir Vigiljanski, woordvoerder voor de Orthodoxe Kerk, is de kerk blij met dit zakelijk initiatief. "Tot de tijd dat we stenen kerken kunnen bouwen is dit een goede oplossing. Alleen al in Moskou zijn er minstens tweehonderd kerken nodig." De kosten zijn laag en omdat deze kerken 'tijdelijk' zijn, is het ook makkelijker toestemming van de lokale overheid te krijgen. Er zijn op dit moment naar schatting 15.000 Russisch-orthodoxe kerkgebouwen in Rusland. Toen de (grotere) Sovjet-Unie nog bestond waren er zo'n 30.000 kerken. Het Russische rijk vóór de revolutie in 1917 telde 65.000 kerken.

(Bron: KatholiekNederland.nl, 31 maart 2008)

Ikonenmuseum Kampen: Russisch liturgisch zilver en Pinkstericoon

Gedurende de zomermaanden is in het Ikonenmuseum Kampen een tentoonstelling te zien van Russisch Zilver. Uit diverse particuliere collecties worden liturgische gebruiksvoorwerpen uit de 16de tot en met de 19de eeuw tentoongesteld. De tentoonstelling wordt gehouden van vrijdag 2 mei tot en met zaterdag 27 september.

Daarnaast beschikt het museum sinds kort over een Pinkstericoon. Een Orthodoxe kerk kent in de iconostase (de iconenwand tussen het schip van de kerk en het altaar) de zogeheten feestdagenrij, iconen van de twaalf belangrijkste feestdagen van het kerkelijk jaar. Door een schenking van Ikonengalerie Zoetmulder uit Delft kwam het iconenmuseum onlangs in het bezit van een icoon met het in Kampen nog ontbrekende Pinksterthema. De icoon is afkomstig uit Rusland en is gedateerd ca 1800. (Voor meer informatie, zie: www.ikonemuseumkampen.nl)

Katholieke Oosterse Liturgievieringen juni - juli - augustus 2008

Amsterdam
Ocohofje, Nieuwe
Keizersgracht 94

Delft
Oude Delft 18

's-Gravenhage
Raamweg 42, 2596 HN

Eindhoven
Eikenburg, Aalsterweg 289

Haarlem
Janstraat 41

's-Hertogenbosch
Catharinakerk,
Kruisbroederhof 4

Maastricht
Kapel Zorgcentrum Amby
Achter de Hoven 25, 6225 EK

Nijmegen (BG)
Dobbelmannweg 3,
tel. 024-3233503

Nijmegen (NBK)
Titus Brandsma-gedachteniskerk
(Jozefkerk), Keizer Karelplein

Rotterdam
Kerk van de Missionarissen van
het H. Hart, Karel
Doormanstraat 337

Utrecht (BG)
Kapel Zorgcentrum West,
ingang Kanaalstraat 197

■ **Amsterdam:** (Byzantijnse Gemeenschap)
Zondag 13 juli, 10 u: Goddelijke Liturgie.
*Alle diensten van de Byzantijnse
Gemeenschappen (BG) in het land zijn
onder voorbehoud. Voor verdere informatie:
www.pokrof.nl of het desbetreffende secre-
tariaat.*

■ **Delft:** (BG)
Zondag 8 juni, 10 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Eindhoven:** (BG)
Zondag 1 juni, 11 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 6 juli, 11 u: Goddelijke Liturgie.

■ **'s-Gravenhage:** (BG)
Zaterdag 14 juni, 9.30 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 21 juni, 19 u: Vespers.
Zondag 22 juni, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 19 juli, 9.30 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 26 juli, 19 u: Vespers.
Zondag 27 juli, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 9 augustus, 19 u: Vigilie.
Gedaanteverandering van de Heer
Zondag 10 augustus, 10 u: Goddelijke
Liturgie.
Zaterdag 16 augustus, 9.30 u: Goddelijke
Liturgie.
Zaterdag 23 augustus, 19 u: Vespers.
Zondag 24 augustus, 10 u: Goddelijke
Liturgie.

■ **Groesbeek-Breedeweg:** (Nijmeegs
Byzantijns Koor)
Zondag 8 juni, 10.30 u: Goddelijke Liturgie
in St. Antoniuskerk, Sint Antoniusweg 2.

Haarlem: (BG)
Zaterdag 14 juni, 19.30 u: Goddelijke
Liturgie.

■ **'s-Hertogenbosch:** (Johannes van
Damasciusingemeenschap)
*Iedere zondag 10.15 uur: Goddelijke
Liturgie; soms bij afwezigheid van een priester
Metten l.p.v. Goddelijke Liturgie.
Bijzondere diensten in juni, juli en augustus:*
Zondag 1 juni, Derde Zondag na Pinksteren,
10.15 uur: Goddelijke Liturgie.
Zondag 8 juni, Vierde Zondag na Pinksteren,
10.15 u: Mettendienst.
Zondag 15 juni, Vijfde Zondag na Pinksteren,
10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 22 juni, Zesde Zondag na Pinksteren,
10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 29 juni, Zevende Zondag na
Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 6 juli, Vijfde Zondag na Pinksteren,
10.15 u: Mettendienst.
Zondag 13 juli, Zesde Zondag na Pinksteren,
10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 20 juli, Zevende Zondag na
Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 27 juli, Achtste Zondag na
Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 3 augustus, de Johannes van
Damasciusingemeenschap viert de
Gedaanteverandering des Heren, 10.15 u:
Goddelijke Liturgie. *Op het einde van de
Liturgie Zegening van de Druiven en de*

nieuwe vruchten van de zomer.
Zondag 10 augustus, Elfde Zondag na
Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie en
Doopsviering.
Zondag 17 augustus, de Johannes van
Damasciusingemeenschap viert de Ontslaping
van Maria, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 24 augustus, Dertiende Zondag na
Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 31 augustus, Veertiende Zondag na
Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
*Voor verdere inlichtingen Mw. Wem
Timmermans, tel 06-53622939 of Mw.
Myriam Coerten 073-6990140.*

■ **Maastricht:** (BG)
Zondag 15 juni, 10 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Nijmegen:** (BG)
Zaterdag 21 juni, 19 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Nijmegen:** (Nijmeegs Byzantijns Koor)
Zaterdag 14 juni, 19 u:
Chrysostomasliturgie, laatste viering van het
seizoen 2007-08.
*Voor informatie over Nijmeegs Byzantijns
Koor: www.betnkb.nl.*

■ **Raamsdonkveer:** (Tilburgs Byzantijns
Koor)
Zondag 8 juni, 9.45 u: Goddelijke Liturgie in
de kerk van OLV ten Hemelvaart, Grote
Kerkstraat.

■ **Rosendaal:** (BG)
Zaterdag 21 juni, 10.30 u: Goddelijke
Liturgie.
Zondag 31 augustus, 14 u: Goddelijke
Liturgie in O. L. Vrouweparochie, Kade 23.

■ **Rotterdam:** (BG)
Zondag 1 juni, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 6 juli, 10 u: Goddelijke Liturgie.

■ **Tilburg:** (TBK)
Zondag 22 juni, 9.45 u: Goddelijke Liturgie
in Fraterhuis St. Denis CMM,
Kruisvaarderstraat 32.
*Voor actuele informatie:
www.tilburgsbyzantijnskoor.nl*

■ **Utrecht:** (BG)
Zondag 15 juni, 10.30 u: Goddelijke Liturgie,
Kerkfeest.
Vrijdag 15 augustus, Ontslaping van de
Moeder Gods, 10.30 u: Goddelijke Liturgie,
in St. Antoniuskerk, Kanaalstraat 200.

■ **Zaandam:** (Utrechts Byzantijns Koor)
Zondag 8 juni, 10.30 u: Goddelijke Liturgie,
in St. Bonifatiuskerk, Oostzijde 12.
*Voor verdere informatie over Utrechts
Byzantijns Koor:
www.utrechtsbyzantijnskoor.nl*

De illustraties op de omslag:

Voorzijde: Kerk van Roemen-orthodox klooster
Cernica (bij Bocharov), Roepel.
Achterzijde: Ikon, Nidende mensik.
(Foto's: L. van Leijven).

Pokrof

is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
oecumene athanasius
en wilfrid

